

Qruplararası konfliktlərin səbəbləri

Şəfəq İslam qızı İslamova
Azərbaycan Dillər Universitetinin
baş müəllimi
E-mail: sh.islamova@mail.ru

Rəyçilər: psixol.ü.f.d., dos. N.T. Rzayeva,
psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova

Açar sözlər: konflikt, lider, etnos, anipatiya, simpatiya, situasiya, strategiya, kompromis

Ключевые слова: конфликт, лидер, этнос, антипатия, симпатия, ситуация, стратегия, компромисс

Key words: conflict, leader, ethnos, antipathy, sympathy, situational, strategy, compromise

Müasir sosial həyatda konfliktlərin artması onların sosial-psixoloji aspektlərinin tədqiqinə diqqəti artırır. Məlumdur ki, konflikt ziddiyyətlərin mübarizəsi zəminində baş verir ki, bura bir-birinə zidd mövqelər, maraqlar, baxışlar, əqidələr, adətlər, inkişaf səviyyələri və s. daxildir. Qruplararası konfliktlər müvafiq olaraq sosial qruplar arasında yaranan konfliktlərdir. Fərdi səviyyədə o, həm də şəxsiyyətlərarası konflikt kimi də çıxış edə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir kəs özündən daha çox öz sosial qrupunu təmsil edir. Belə ki, müəyyən insanların arasında birbaşa konfliktli münasibətlər mövcud olmaya bilər, lakin yenə də aralarında konflikt olan müvafiq sosial qrupların təmsilçiləri kimi onlar arasında konflikt mövcuddur. Məsələn, müharibə şəraitində olan ölkələrdəki insanlar əvvəllər öz aralarında düşmənçilik saxlamaya və hətta dostluq münasibətində belə ola bilərlər. Ancaq onlar məhz bu konfliktə öz xalqlarının, dövlətlərinin təmsilçisi kimi artıq dostluq yox, düşmənçilik mövqeyində dururlar. Məsələn, 1988-ci ilə qədər Azərbaycanda ermənilərlə çox müsbət qonşuluq, dostluq, hətta qohumluq münasibətləri mövcud idi. Ermənilərin azğın hərəkətləri bir-birilə dostluq, yaxınlıq edən şəxsləri qatı düşməyə çevirdi. Qruplararası konfliktlərin müxtəlif növləri var. Qruplararası konfliktlərin bir növü rollu konfliktlərdir. Bu konfliktlər üzərlərinə götürdükləri və ifa etdikləri sosial rolları onlarla ünsiyyətdə olan digər insanların ifa etdikləri sosial rollarla uyğunsuzluq və ziddiyyət təşkil edən insanlar arasında yaşanır. Bu tip konfliktin məşhur nümunəsi E.Bern tərəfindən təsvir olunmuşdur [3, 174].

Bunlar valideyn, uşaq, gənclər və yaşlı rollarının sosial-psixoloji uyğunsuzluğu ilə bağlı konfliktlərdir. Qruplararası konfliktləri bütün digər konfliktlər kimi müxtəlif əsasda təsnif etmək olar. Bunlar əsasən aşağıdakılardır: konfliktin predmetinə görə; konflikt iştirakçılarının sayına görə; konflikt iştirakçılarının konfliktə mövqeyinə görə; konfliktlərin kəskinliyinə görə; konfliktin nəticələrinə görə. Konfliktin predmeti dedikdə onun yaranması səbəbi nəzərdə tutulur, yəni konflikt iştirakçılarının arasında yaranan problemin səbəbinin aşkarlanması və həlli üsullarında müxtəlif yanaşma və uyğunsuzluq mövcuddur.

Konfliktlərin predmetlərinin özlərini də qruplara bölmək olar. Ancaq bu cür təsnifat praktik cəhətdən bir qədər çətindir. Belə ki, konfliktlər çox müxtəlifdir və demək olar ki, onlar öz predmetlərinə görə fərqlənirlər. İştirakçıların sayına görə konfliktlər özəl (iki insan arasında yaranan konflikt), çoxsaylı (bir neçə insanın cəlb olunduğu konflikt) və qrup halında (tərəflər kimi bütöv insan qruplarının çıxış etdiyi konflikt) olur. İştirakçıların tutduğu mövqeyə görə konfliktlər qeyri-müəyyən, müəyyən və barışmaz olur.

Qeyri-müəyyən konflikt onunla izah olunur ki, konflikt vəziyyətində olan insanlar onun nə üçün yaşandığını və aralarındakı narazılığın nədən ibarət olduğunu tam aydın dərk etmirlər. Bundan başqa, bu zaman insanlar özlərinin haqlı olduqlarına şübhə edirlər və aralarındakı konfliktə səbəb olan məsələ ilə bağlı istənilən an kompromisə getməyə hazır olurlar. Müəyyən konfliktlər zamanı tərəflərin mövqeləri dəqiq müəyyənləşmiş olur və onlar mədəni şəkildə bir-birlərilə birbaşa toqquşmalardan qaçaraq bu mövqeləri müdafiə edirlər. Bu halda konfliktə olan tərəflər öz fikirlərinin düzgünlüyünə əmindirlər və həmçinin də qarşı tərəfi dinləməyə, başa düşməyə və öz fikrini ona səbir və inadkarlıqla izah etməyə hazırdırlar. Tərəflərin bir-birlərinə güzəştə getməyə hazır olmadıqları və istəmədikləri konflikt barışmaz konflikt adlanır.

Bundan başqa, onlarda bir-birini dinləmək və başa düşmək istəyi belə olmur. Bu halda tərəflərin hər biri hesab edir ki, özləri tamamilə haqlıdır və qarşı tərəf haqsızdır, həmçinin qarşı tərəf şüurlü və məqsədyönlü şəkildə onlara öz məqsədlərinə çatmağa mane olur. Əgər ilk iki konflikt tipi - qeyri-müəyyən və müəyyən konfliktlər həlli mümkün olan konfliktlədirsə, sonuncu konfliktin həlli mümkünsüzdür [6, 39].

Öz kəskinliyinə görə qruplararası konfliktlər zəif, mülayim və güclü (kəskin) olurlar. Zəif konfliktlər zamanı onun iştirakçıları aralarında bəzi məsələlərdə fikir ayrılığı olduğunu başa düşürlər. Onlar bunu etiraf etsələr də, bir-biri ilə normal, işgüzar qarşılıqlı münasibətlərini qoruyub saxlayırlar. Orta və ya mülayim konfliktlər qrupların bir-birilə normal ünsiyyətinə və qarşılıqlı təsirinə mane olan konfliktlərdir. Onlar öz aralarında müəyyən işgüzar münasibətləri qoruyub saxlaya bilsələr də, mövcud konflikt onlar arasında normal qarşılıqlı münasibətlərin yaranmasına mane olur. Lakin bununla belə bu növ konfliktlərdə qrupların bir-birilə kəskin toqquşmaları müşayiət olunmur. Onlar bu situasiyaya səbirlə yanaşırlar və bir-birləri ilə uyğunlaşmağa çalışırlar. Kəskin konfliktlər zamanı isə qruplar arasında heç bir normal işgüzar münasibət olmur. Belə konfliktin iştirakçıları bir-birləri üçün həm fiziki, həm də psixoloji cəhətdən dözülməzdir və bir-birlərinə münasibətdə açıq-aydın düşmənçilik nümayiş etdirirlər. Buna görə də onlar arasında istənilən situasiyada konflikt yaranır və kəskinləşir ki, bu da qarşı tərəfə münasibətdə açıq aqressiyanın təzahürü ilə müşayiət olunan toqquşmalara gətirib çıxarır. Öz nəticələrinə görə konfliktlər nəticəsiz, ciddi mənfi nəticəli və katastrofik (faciəli) nəticəli olurlar. Nəticəsiz konfliktlər zamanı konflikt onun iştirakçılarının şəxsi və işgüzar münasibətlərini korlamadan, onlar üçün xoşagəlməz halı tez və uğurla aradan qaldırır. Mənfi nəticəli konfliktlər isə ya axıra kimi həll olunmur ya da onun iştirakçıları üçün xoşagəlməz nəticələrə gətirib çıxarır. Faciəvi konflikt isə tərəflərin biri və ya hər ikisi üçün aradan qaldırılması mümkünsüz və çox xoşagəlməz nəticələri olan özünəməxsus “psixoloji faciəyə” çevrilir. Nəticədə, bir qayda olaraq konfliktin iştirakçıları bu konfliktə girdikləri üçün peşman olurlar. Öz nəticələrinə görə konstruktiv və destruktiv konfliktlər də mövcuddur. Yarandığı sahədə konfliktin həlli real vəziyyəti yaxşılaşdırırsa bu konstruktiv konfliktidir [2, 240].

Qruplararası konfliktlər müxtəlif səbəblərdən yaranır. Baxmayaraq ki, konflikt özü sosial-psixoloji hadisə kimi ancaq vahid konsepsiya daxilində nəzərdən keçirilir, bir qayda olaraq onun bir çox səbəbləri fərqləndirilir və təsvir olunur. Müasir dövrdə sosial psixologiyada konfliktlərin öyrənilməsində müxtəlif istiqamətlər formalaşmışdır. Bunlar qrup dinamikası məktəbi, sosiometrik istiqamət, biheviyistik istiqamət, humanistik istiqamət və koqnitiv yanaşmadır [1, 67].

Onların hər birində şəxsiyyətlərarası və qruplararası konfliktlərin əsasları və səbəblərini tədqiq edərək alimlər müxtəlif əlamətlərə diqqət yetirirlər. Kiçik qrupda baş verən prosesləri əsas götürən və onun tərkibində kommunikasiya kanalları, liderlik, rolların paylaşması, qrup normaları, şəxsiyyətlərarası münasibətlər kimi parametrləri fərqləndirən qrup dinamikası mək-

təbi hesab edir ki, konfliktlər qrup üzvləri arasındakı fikir ayrılığı fonunda yarana bilər. Məsələn, onun tərkibinin heterogenliyi konfliktin əsas səbəbi ola bilər. Kommunikasiya kanallarının məhdudluğu və ya onların qrup üzvlərinin maraq və tələbatlarına uyğun gəlməməsi də qrup konfliktinə səbəb ola bilər.

Demokratik düşüncəli qrup üzvləri üçün yolverilməz olan avtoritar liderlik lider və qrup arasında konfliktə gətirib çıxara bilər. Əgər bir qrupda bir neçə lider olarsa müvafiq olaraq onlar arasında da konflikt yaranacaq, hansı ki, bu da sonradan qrupdaxili konflikt səviyyəsinə qalxa bilər. Aydın ki, qrupdaxili konfliktin səbəbi kimi qrup üzvləri arasında rolların bölüşdürülməsi də çıxış edə bilər. Sosiometrik istiqamət konfliktlərin öyrənilməsində simpatiya və antipatiya tipli qarşılıqlı münasibətlərə daha çox diqqət yetirir və müvafiq olaraq bu istiqamətin tərəfdarları da məhz belə qarşılıqlı münasibətlərdə qruplararası konfliktin ilkin səbəblərini tədqiq edirlər. Bu istiqamətin banisi Y. Moreno hesab edir ki, insanlar arasındakı simpatiya və antipatiya onlarda “tele” adlı müsbət şəxsiyyətlərarası enerjinin nə dərəcədə olması ilə şərtlənir [5, 76].

Konfliktlərə koqnitiv yanaşma nöqteyi-nəzərindən baxdıqda isə, konfliktlərin səbəbləri insanların (qrupların) koqnitiv sferasında mövcud olan ziddiyyətlərdə görülür. Belə ziddiyyətlər çoxsaylı ola bilər. Məsələn, biliklər, mühakimələr, dəyərlər, münasibətlər və s. arasındakı ziddiyyətlər. Konfliktlərə ümumnəzəri yanaşmalardan başqa psixologiyada məşhur olmayan xüsusi və ya müəllif yanaşmaları da mövcuddur. Məsələn, N.V. Qrişina konfliktin aşağıdakı konsepsiyalarını sadalayır:

1. Konfliktin aqressiyanın təzahür forması kimi başa düşülməsi (J. Dollard, L. Dub, N. Müller, A. Bandura, L. Berkovits);

2. Konfliktin rəqabətə və ya başqa potensial konfliktli situasiyaya görə reaksiya kimi başa düşülməsi (M. Doyç, M. Şerif).

Konfliktlərin səbəblərinin müzakirə olunduğu elmi ədəbiyyatlarda konfliktlərə meylin insan şəxsiyyətinin dərinliklərində olması ilə bağlı nöqteyi-nəzər də mövcuddur. Bununla əlaqədar olaraq “konfliktogen” (potensial konfliktə meyilli) və “sülhpərəst” (potensial konfliktə meylsiz) qruplar, şəxslər fərqləndirilir. Bu yanaşma istiqamətlərinin hər biri qrupda konfliktlərin tədqiqində özünəməxsus əhəmiyyətə malikdir ki, bu da problemə kompleks yanaşmanı təmin edir [5, 113]

Məqalənin aktuallığı. Məqalədə qruplararası konfliktlərin mahiyyəti təhlil olunaraq konfliktlərə sosial-psixoloji yanaşma xüsusiyyətləri tədqiq olunmuşdur.

Məqalənin elmi yeniliyi. Eyni zamanda qruplararası konfliktlərin növləri, strukturu və səbəblərinin geniş təhlili məqalədə öz əksini tapmışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Müasir dövrdə konfliktlərin tədqiqində müxtəlif istiqamətlərin (sosiometrik istiqamət, qrup dinamikası məktəbi, biheviyoristik istiqamət, humanistik istiqamət) təhlilinə geniş yer verilərək müəyyən nəticələr əldə edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya. Bakı: Qapp-Poliqraf, 2003.
2. Bayramov Ə.S. Etnik psixologiya. Bakı: Renessans, 2001.
3. Майерс Д. Социальная психология. СПб: Питер Пресс, 1997.
4. Психология конфликта. Хрестоматия. СПб: Питер Пресс, 2001.
5. Степанов Е.И. Современная конфликтология. М.: ЛКИ, 2008.
6. Р.С. Немов, И.Р. Алтунина. Социальная психология. Питер Пресс, 2008.

Ш.И. Исламова

Причины межгрупповых конфликтов

Резюме

В статье анализируется суть межгрупповых конфликтов и изучалось социально-психологические особенности подхода к конфликтам. Одновременно виды, структура и причины межгрупповых конфликтов широко анализировались в этой статье. В современное время исследования конфликтов в разных направлениях (социометрическое направление, школа групповой динамики, бихевиористическое направление, гуманистическое направление) широко анализировалось и дало определенные результаты. В статье основная проблема анализировать положительные и отрицательные функции межгрупповых конфликтов. Исследования стратегий, методов предупреждение и путей разрешение межгрупповых конфликтов также отражается в статье.

Sh.I. Islamova

Causes of intergroup conflicts

Summary

The article analyzes inter-group conflicts and researches socio-psychological approach - his towards conflicts. Types, structure and causes of intergroup conflicts are precisely reflected in the article. The author analyzes modern research forms of conflicts (sociometric research, group dynamic school, behaviouristic school, humanistic school etc.) and draws certain conclusions. The article focuses on the illustration of positive and negative functions of conflicts and elucidates behavior strategy as well as warning and solution methods of inter-group conflicts.

Redaksiyaya daxil olub: 14.01.2020